

Вступ

Актуальність. Суспільно-політичні, соціально-економічні та інформаційні зміни в Україні за останні 30 років супроводжувалися зміною життєвих цінностей, життєвих стереотипів та основ виховання дитини. Головну роль у вихованні дитини починає відігравати суспільство, соціальні мережі та Інтернет-ресурси. Попри все це українська народна педагогіка провідну роль у вихованні дитини відводить батькам. Тому сучасний батько стає не лише носієм виховних норм суспільства, української національної культури, традицій, моралі, що передаються з покоління в покоління і закріплюються в життєвому досвіді дітей, а поряд з матір'ю несе відповідальність рівнозначну народженню, розвитку і вихованню дитини. Втілення в життя сучасних батьківських обов'язків сьогодні не можливе без вивчення ролі батька в українській народній педагогіці. Отже, актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб дослідити роль та місце батька у вихованні дитини в українській народній педагогіці.

Першим етапом нашої роботи над дослідженням стало планування. Ми обговорили з керівником гуртка етапи дослідження, методи збору інформації, очікувані результати, терміни виконання цих заходів.

Наступним етапом стало збирання первинної інформації з літератури, опитування бабусь та дідусів, батьків, опрацювання інтернет-джерел, перегляд відеоматеріалу, що стосується обраної теми.

На *третьому етапі* дослідження дійшла черга до обробки отриманої інформації та викладу матеріалу.

Четвертий етап полягав в аналізі та узагальненні отриманої інформації.

На заключному *п'ятому етапі* нашого дослідження ми на основі аналізу та узагальнення отриманої інформації сформувавши висновки, до яких дійшли, досліджуючи дану тему.

Об'єктом дослідження є погляди української народної педагогіки щодо ролі та місця батька у вихованні дитини.

Хронологічні межі охоплюють період від виникнення української народної педагогіки в середині XIX ст. і до нашого часу.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію України.

Мета дослідження визначена з урахуванням актуальності обраної теми та ступеня її наукової розробки. Метою роботи є комплексне вивчення джерел і наукової літератури, присвячених українській народній педагогіці, і, виходячи з даного матеріалу, проаналізувати роль батька у вихованні дитини.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні **завдання**:

- показати процес виникнення української народної педагогіки;
- висвітлити основні завдання в даному напрямку педагогічної науки;
- визначити роль батька у вихованні дитини;
- простежити еволюцію взаємовідносин батька та дитини в українському суспільстві.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його матеріали та положення можуть бути використані при розробці широкого кола питань з історії України, народознавства, українознавства та ін.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку опрацьованих джерел та літератури.

Українська народна педагогіка, її становлення та завдання

Трансформація українського суспільства останніх років змушує змінюватися і світоглядним підходам в освіті, як дошкільній, так і в середній на основі нових підходів НУШ. У реалізації сучасних навчально-виховних завдань дитячого садка та початкової школи визначну роль може і повинна відігравати народна педагогіка. Значення активного застосування її в закладах освіти набуло сьогодні особливої актуальності у зв'язку з гуманізацією та демократизацією нашого життя.

Духовне відтворення людського суспільства реалізується як на професійному рівні (здійснення на основі наукової педагогіки навчально-виховного процесу у системі народної освіти), так і на непрофесійному – у сфері стихійного регулювання життєдіяльності людини, як механізм соціалізації (масова, народна педагогіка).

Народна педагогіка, функціонуючи у суспільній психології, виконує певне соціальне замовлення: формує соціальний тип, необхідний даному суспільству для його успішної життєдіяльності, для закріплення досягнень культури.

Звідси й її „механізми”: традиційність постулатів, жорстокість санкцій, чіткість меж у виборі індивідуальної поведінки.

Уся українська народна педагогіка підпорядковується єдиній виховній меті: швидше адаптуватися підростаючому поколінню до життя на його традиційному типовому рівні. Народна педагогіка демонтувалася соціальними реаліями. Її зміст, форми і методи визначалися доцільністю господарювання людей, їхнім побутом, спілкуванням. Вихід індивіда за межі свого мікросередовища сприймався упереджено, оскільки це загрожувало стабільності налагодженого укладу життя.

Зрослі вимоги нинішнього часу, зумовлені особливостями нашої дійсності, спрямовують педагогів – і теоретиків, і практиків на пошуки нових шляхів удосконалення виховання підростаючого покоління.

Зараз можна констатувати: склався певний прошарок дорослих, які виконуючи виховні функції суспільства, беруть участь у цьому процесі на

громадянських засадах – громадські організації, ветерани АТО/ООС, волонтерита інші. У своїй роботі спираються на здоровий глузд, на досвід попередніх поколінь і свій особистий.

Визначилися такі два головні напрями їхньої діяльності: участь у відтворенні кадрів й у вихованні юних громадян-патріотів України. Звідси безпосередній зв'язок з народною педагогікою, що немовби розлита в усьому способі життя людей.

Об'єктами впливу учасників масового виховного процесу є діти в сім'ї (родинне виховання). Дедалі помітнішою стає роль засобів масової інформації та соціальних мереж – осмислення та аналіз їх становить актуальну соціально-педагогічну проблему.

Після тривалої перерви у науковій педагогіці знову розпочалося дослідження виховних впливів різних духовних рухів, у тому числі й народних традицій виховання. Свого часу сімейну педагогіку вивчали О. В. Духнович, І. Я. Франко, Леся Українка та інші, однак найгрунтовніший аналіз народності у суспільному вихованні здійснив К. Д. Ушинський. Він дійшов головного висновку: не існує загальної системи виховання, прийнятої для всіх народів, пряме запозичення виховних принципів одним народом в іншого неможливе, суспільне виховання удосконалюється з розвитком усього життя країни й громадянської думки.

К. Д. Ушинський вбачав зміни народної педагогіки у засвоєнні молоддю різних видів культури, яку вважав необхідною передумовою фізичного, морального та розумового розвитку людини, основою особистого щастя. Великої ваги надав видатний педагог рідній мові: рідне слово формує душу, виробляє характер, прилучає до своєї нації. До механізмів народної педагогіки він відносив також гру, суспільну думку, характер народу, його національні особливості, звичаї, традиції, фольклор. Дослідник Г. М. Волков, проаналізувавши національні елементи у практичній педагогічній діяльності А. С. Макаренка, показав, як характерні особливості українського народу органічно входили в систему його роботи.

Найкращі виховні традиції живили творчу діяльність видатного педагога В. О. Сухомлинського. „Народ, зазначив Василь Олександрович, – життєдатне, вічне джерело педагогічної мудрості, і якби в нас не було постійного духовного спілкування з людьми, ми б не могли б успішно навчати й виховувати молоде покоління”.

Прогресивні педагогічні погляди українського народу надихали його думку і працю, орієнтували на пропаганду ідей виховання у дітей і молоді безмежної відданості Батьківщині, глибокої любові до матері, батька, рідних.

Дуже високо цінував В. О. Сухомлинський традиції мудрої любові батьків до дітей, гуманного і водночас розумного вимогливого підходу до них, використання у навчанні і вихованні скарбів рідної мови, підпорядкування знань, набутих з книжок реальним потребам життя, дотримання природних способів фізичного виховання, загартування дитячого організму. У своїх педагогічних творах, у практичній роботі педагог часто використовував такі народні перлини, як прислів'я, приказки, афоризми, етичні навчання, завдання на кмітливість, вдало, яскраво переказував притчі, легенди.

Отже, вчені підійшли до вивчення української народної педагогіки, як до явища суспільного життя, суспільної свідомості і психології. Але з приходом влади більшовиків було втрачене те глибинне й невичерпне джерело, яке постійно живило наукову педагогіку. Замість того щоб почерпнути той неоціненний, воістину золотий фонд, який заклав народ, передаючи знання з покоління в покоління, педагогіка озброїлася науковими гучномовними фразами марксизму-ленінізму.

І тільки зараз, в роки гуманізації, демократизації суспільства ми звернулися до тих духовних цінностей, які завжди несли в собі реальний зміст: мова, релігія, держава, традиції, звичаї, культура.

Українська народна педагогіка дістає новий могутній імпульс для свого подальшого творчого розвитку. Це свідчить про те, що справжні можливості для здійснення своїх виховних ідеалів народна педагогіка має в умовах духовного відродження суспільства.

Мудрість народних вчителів полягала і полягає в тому, що вони якимось чуттям знали і знають головний закон виховання, його основу: тільки духовна взаємодія вихователя і вихованця забезпечує досягнення педагогічної мети. Є мистецтво виховувати, але є і мистецтво виховуватися – мати бажання прилучитися до культури людства, прагнення стати гідним громадянином своєї Батьківщини.

Головні педагогічні ідеї багатовікового досвіду виховання дітей актуальні й досі. До них ми відносимо: співробітництво дорослих і малих у розв'язанні завдань, які забезпечують життєдіяльність і тих і тих, виховання відповідальності як істотної якості особистості у ході встановлення взаємозалежності (турботи).

Таким чином, народна педагогіка як вид духовної культури суспільства виконує істотні функції суспільного життя: гуманізацію, соціалізацію, індивідуалізацію підростаючого покоління.

Отже, у своєму чистому вигляді українська народна педагогіка уже, напевне, не відродиться – це буде сплав професійних знань і досвіду старших поколінь. Педагогіка мільйонів – не вічно живе джерело ідей і мудрості, а тому тільки не відриваючись від живої справи і практики, може розвиватися сучасна теорія виховання.

Роль батька у вихованні дитини в українській народній педагогіці

Серед усіх геніальних винаходів людства одне з провідних місць займає сім'я. Саме вона є тим могутнім соціальним феноменом, що якнайтісніше об'єднує людей у родинне гніздо на основі шлюбних та кровних взаємозв'язків.

Сім'я – то святий вузол, яким сполучаються люди в суспільстві. Сім'я – то життєдатний осередок, що приводить на світ божий, плекає найвищу цінність людства – дітей, найкращий цвіт нації, майбутнє народу, завдяки яким кожен батько й мати мають реальну можливість повторити і продовжити себе в своїх потомках. Кожна людина є смертною. Але сім'я, родина, народ – безсмертні!

Родовід вихователів іде від матері, від батька, від сім'ї. Завдяки їм постала й розвинулась народна педагогіка – праматір педагогічної науки, теорії і практики родинного виховання. Спробуємо ж проаналізувати роль одного з батьків дитини, а саме батька у вихованні дитини в українській народній педагогіці.

Справедливим у народній педагогіці є вислів: „Живемо не батьками, помremo не людьми”. У ньому сильно і лаконічно виражається природність і необхідність для людини батьківства й материнства.

Про силу виховного впливу батьків красномовно говорять такі українські народні прислів'я і приказки: „Які мама й тато, таке й дитятко”, „Який кущ, така й хворостина, який батько, така й дитина”, „Які самі, такі й сини”, „Яка мама, – такасама”.

Українська народна педагогіка на почесний п'єдестал поставила як вихователів і батька, і матір. За її справедливим твердженням, у сім'ї однаково важлива роль належить як батькові, так і матері („Отець – як бог”, „Чоловік у домі голова, а жінка – душа”, „Що тато, то не мама”, „Без хазяїна двір, а без хазяйки хата плаче”). Слово батька для дитини має авторитетне значення („Не послухаєш тата, послухаєш ката”). Та й результати його виховного впливу немалозначні („Не навчив батько – не навчить і дядько”, „Батько – рибалка, тоді й діти у воду дивляться”, „У ледачого пасічника і бджоли ледачі”, „Хороші діти – це честь батька й матері”, „Яка хата – такий тин, який батько – такий син”). Тож і не дивно,

що подекуди в Україні діти називають батька няньо (неньо), нянько, тобто таким же пестливим словом, як маму – няня, ненька, яке походить від нина (можливо, спочатку нена, потім – няня, няня) – та, що годує, колише, забавляє немовля, кладе його спати. Слід також звернути увагу, що слова тато, дядько (дедьо) у нашій мові, як і слово мама, теж постали з лепету немовляти. Слово батько виникло своєрідно. Якщо порівняти болгарське бате (старший брат) і чеське b'at'a (брат матері) з давньоруським „бать” (рідний батько), то можна припустити, що це слово спочатку вживалося на означення старшого брата, який часто для молодшого був замість батька або дядька по матері і відігравав велику роль у родовому суспільстві в сімейній общині, маючи нерідко можливість бути главою великої сім'ї.

З цього помітно, що сучасне поняття „рідний батько” виникло значно пізніше. Очевидно, переусвідомлення цього слова мало б іти в такій послідовності: старший брат – дядько по матері – рідний батько. Серед усіх синонімів – батько, тато, отець, няньо (неньо) нянько, дядько (дедьо) найчастіше в Україні вживається перший – батько. Найпоширенішим стилістичним синонімом до назви батько є слово тато, що тепер уживається переважно як емоційно забарвлене (пестливе) звертання до батька. У мові дітей при звертанні до батька виражається стільки ж ніжності, як і до матері, через вживання різних пестливих слів типу: батечко, батенько, батонька, батуньо, батусьо, батіночко, батейко, татко, таточко, татонько, татуньо, татуненько, татунечко, татусь. Збільшено зневажливі форми до слова батько, як і до слова мама, майже не зустрічаються. Від слова батько походить слово Батьківщина, а також батьківщина – спадщина від батьків.

Ми провели опитування серед учнів школи, на якому поставили 2 запитання:

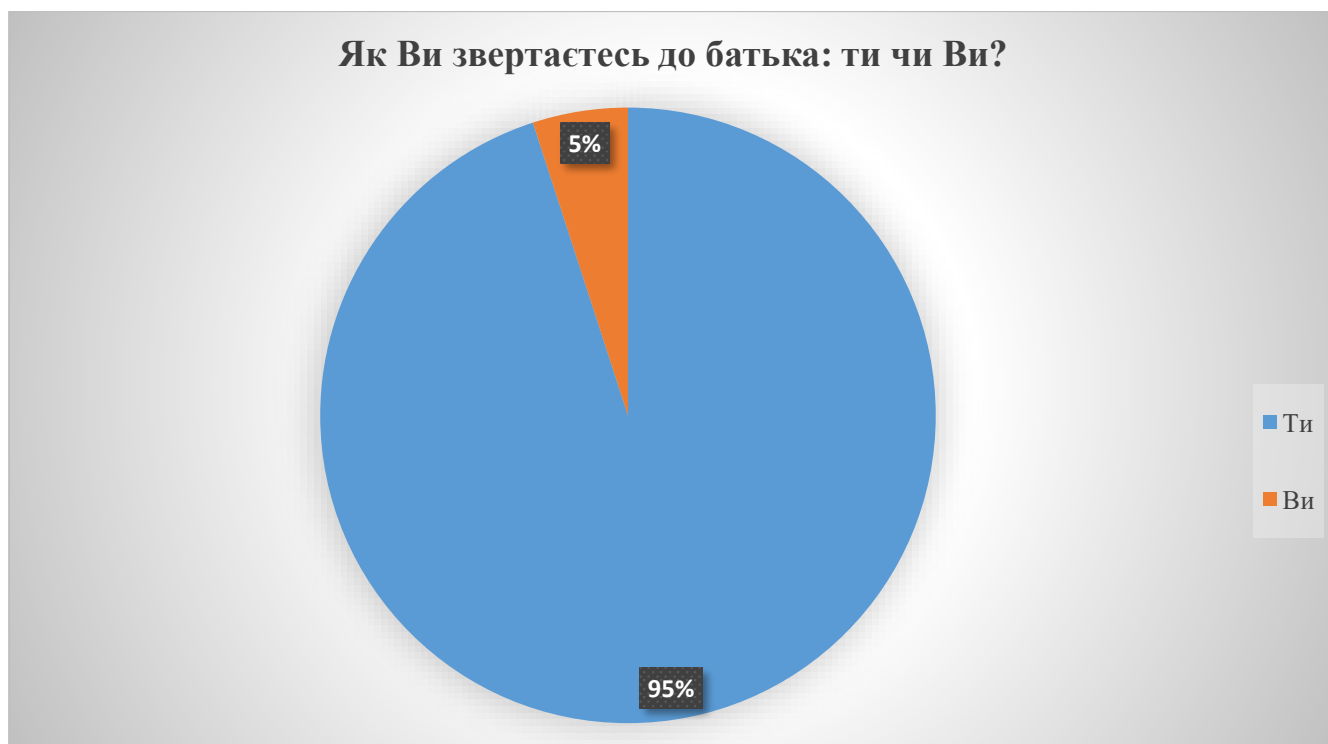
1. Як Ви називаєте батька в розмові з іншими? (див. діаграма 1)
2. Як Ви звертаєтеся до батька: ти чи Ви?(див. діаграма 2)

Діти на знак глибокої поваги за народною традицією звертаються до матері й батька через ввічливу форму Ви. Проте в наш час ця традиція залишилася лише в поодиноких випадках. Так, серед моїх знайомих лише в одній родині залишилася така традиція. Причиною цього, ймовірно, є бажання сучасних батьків

продемонструвати більш рівні відносини між ними та їхніми чадми, що є сучасним трендом в педагогічній науці.

Діаграма 1

Діаграма 2.

Батько! Це центральна постать в історії! Господар, начальник, педагог, суддя та іноді кат, це він вів сім'ю з щабля на щабель, це він, власник, нагромаджувач і

деспот, який не знав ніяких конституцій, крім божих, мав страшну владу, підсилену любов'ю.

Але в нього є й інше обличчя. Це він проніс на своїх плечах страшну відповідальність за дітей, за їх злидні, хвороби і смерть, за їх тяжке життя.

Народ засуджує тих, хто не виконує своїх батьківських обов'язків. Народна педагогіка вимагає, щоб дітей спільно виховували батько з матір'ю. Слова отець-мати, батько-мати належать до одного з найбільш характерних атрибутів українського фольклору. Роль батька у виховному процесі звичайно обмежувалася в українців функцією покарання. Виступаючи дисциплінуючим вектором виховання, годувальник-батько сприймається дитиною значною мірою відчужено. Дитина мусить, скоряючись силі, слухатися, але внутрішньо протестує, прагне вирватися з-під батьківської влади. Постать батька асоціюється з владою, причому з владою як джерелом насильства. У дорослому віці людина на підсвідомому рівні репродукує негативні настанови, які сформувалися у дитинстві.

„Вся сім'я вмісті й душа на місці”. Так твердить тисячолітня народна мудрість, котру важко заперечити, беручи до уваги все бачене, прочитане, розказане чи ствержене. А сім'я у вужчому розумінні – це батько, мати і діти, які живуть разом. Крім того, з давніх давен у кожному суспільстві – це первісний осередок багатьох людських відносин – духовних, моральних, господарських, психологічних, естетичних і, звичайно, виховних.

Батько був тим, який своїм прикладом відповідальності, розуміння, терпеливості та пошани вирядив своїх дітей у життєву мандрівку сильними, непохитними у своїх переконаннях особистостями. Все це здійснено, коли батько займав в сім'ї своє належне місце – голови родини, що разом у злагоді з матір'ю творили родинне вогнище, котре стало підвалиною суспільства. Від початків існування батько був головою сім'ї, другом і приятелем матері та опікуном дітей. В українському народі батько завжди займав первісне місце в родині. Він був її оборонцем і заступником перед всякими негараздами. На прикладі батька, його розумних рішень, порад і прадідних звичаїв, у співпраці з матір'ю, виховувались діти. У наш сьогоднішній бурхливий час нам приходиться бути свідками того, що

важливе становище і роль батька починає зникати, а з тим втрачаються дуже цінні не тільки виховні, але й моральні елементи в сім'ї. Стаємо очевидцями занепаду родини, котра з втратою провідної ролі батька губить свої тверді основи та позбувається моральних вартостей, а це в першу чергу негативно відбивається на дітях і дуже часто призводить до трагічних наслідків. Батько, котрий завжди був охоронцем сімейних підвалин, залишає родину, а та в свою чергу втрачає стабільність і утворюється розлад, валяться стіни родинного затишку й утворюється хаос, який важко привести до будь-якого нормального стану.

Батько несе найважливіше значення для розвитку дитини з самого моменту народження! Хоча відчуття батьківства до чоловіків приходить набагато пізніше, ніж відчуття материнства до жінок. Батьки починають в повноті відчувати своє батьківство часто тоді, коли діти вже підросли. Є твердження, що поки батьківські відчуття не прокинулися краще, що може робити батько – це любити матір своїх дітей.

Виходячи з відмінностей материнської і батьківської любові, можемо визначати і різні ролі батьків для формування особистості в дитині.

Батько в сім'ї – це один з перших об'єктів, який відіграє роль в ранній ідентифікації дитини. Саме батько допомагає усвідомити новонародженому його стать. Ти дівчинка! Ти хлопчик! Для дитини він не просто рідна людина, а зразок чоловіка, символ мужності, чоловічого начала. Завдяки тій символічній функції, яку він виконує, батько допомагає малюкові скласти уявлення про себе самого і про оточуючих.

Батькові властива природжена реакція у напрямі турботи про дружину і дітей і їх захисту. Саме новонароджений дуже сильно впливає на зміцнення інстинкту захисту у чоловіків.

Роллю тата є певний приклад поведінки, джерело упевненості і авторитету. Батько – уособлення дисципліни і порядку, найбільш природне джерело пізнання про світ, працю і техніку. Він сприяє орієнтуванню на майбутню професію і створює соціально корисні цілі і ідеали. Якщо мати надає дитині можливість

відчуті інтимність людської любові, то батько проводить малюка дорогою до людського суспільства.

Батько може сформувати у дитини здібність до ініціативи і протистояння груповому тиску. Чим більше дитина прив'язана до матері (в порівнянні з батьком), тим менш активно він може протистояти агресії оточуючих.

Авторитарність батька створює на розумові характеристики дітей позитивний вплив, тоді як авторитарність матері – негативна. Батько менше опікає дітей, надає їм більше самостійності, виховуючи в дитині самодисципліну. Цим самим батьки заохочують процес відділення дитини від матері і прискорюють адаптацію до соціальних умов.

Батько – єдиний герой для дитини, яка здатна розігнати тіні і злякати будь-яке чудовисько. З татом у дитини пропадає страх. Тато – це „божество”! Тато всемогутній і невразливий, він може все в очах дитини.

Батьківська душевна турбота про дитину – це здатність швидко, гаряче і діяльно відгукуватися на його емоційні потреби. Виражена любов батька дає відчуття особливого емоційно-психологічного благополуччя, яке не може повною мірою забезпечити самотня жінка-мати. Любов батька забезпечує приклад батьківської поведінки дітей в майбутньому, формування життєвої позиції і статево-рольової позиції в суспільстві; вчить і сина, і дочку тому, як може проявляти себе любов чоловіка до дітей, до дружини і до оточуючих. Люблячий батько нерідко ефективніший вихователь, ніж жінка; він дуже сильно впливає на розвиток таких якостей в дитині як стриманість, неквапливість, емоційна врівноваженість, безтурботність, спокій, оптимізм, старанність, відповідальність.

Отже, українська народна педагогіка провідну роль у вихованні майбутньої людини відводить батькам, що виховують своїх дітей в сім'ї. Причому українська народна педагогіка як і історія на чільне місце у вихованні дитини ставить саме батька. Про це зокрема свідчить народна творчість. Саме батькові відведена роль того приклада, який супроводжує дитину протягом її життя, саме його обов'язок – соціалізація вихованця, створення необхідних умов для правильного світосприйняття та нормального життя.

Висновки

На початку 20-х років ХХІ ст. настав той вирішальний час, коли потрібно якнайрішучіше повернутися до української народної педагогіки, до відродження традиційного статусу української родини з її непорушним авторитетом, потужною вірністю, любов'ю до дітей і відданість святому обов'язку їх виховання.

Шлях української народної педагогіки був неймовірно довгим, він вимірювався роками, але я впевнений, що її ефективність ми побачимо в майбутньому, слід тільки актуалізувати дану проблему, активніше впроваджувати це невичерпне джерело в життя, в реальність, спираючись при цьому на здобутки українського родинного виховання. Заслуга педагога не лише в тому, що він один самотійно виховує дітей засобами народної педагогіки, а в широкій пропаганді народної педагогіки серед батьків.

Педагогіка, в тому числі й народна, зазначає, що для виховання дитини необхідна наявність дорослих обох статей. Адже таким чином дитина отримує навички статево-рольової поведінки.

Роль батька в житті і розвитку дитини не менш виняткова й унікальна, ніж роль матері, хоча й на свій лад. Правда, матір входить першою в почуття й свідомість дитини, а батько – дещо пізніше, але він також покликаний здійснити диво: разом з матір'ю створити особистість. У батькові дитина відчуває потребу. Справжній батько вкрай потрібний як хлопчикам, так і дівчаткам. При цьому стать дитини не є визначальною, бо дехто з педагогів надає значення чоловічому впливу лише на формування сина, ігноруючи чи недооцінюючи його у вихованні доньки. Для дівчини батько – перший чоловік в житті, який її любить просто за факт існування. Він стає ідеалом чоловіка, якого дівчина буде шукати в майбутньому, людина, яка для неї тривалий час уособлює чоловіків як вид.

Сьогодні, у зв'язку зі зміною становища жінки в суспільстві, намітився поворот до „нового батьківства”, усвідомлення чоловіками відповідальності за сім'ю і дітей. Батьки все частіше беруть на себе відповідальність за виховання дітей.